

Kuopion kulttuuripalvelukeskus

Kuopion Kulttuuripolku
YMPÄRISTÖPOLKU

MELALAHDEN KOULUN
KULTTUURIYMPÄRISTÖPOLKU

Minna Halonen

Sisällys

1. OPETTAJALLE.....	3	7. TEE KOHDE TUTUKSI.....	25
2. MELALAHDEN KIRKONKYLÄN KULTTUURIYMPÄRISTÖ.....	5	7.1 Arvosta ympäristöäsi.....	25
2.1 Historiaa ja kuvailua	6	7.2 Valmista kokonaiselämys.....	25
2.2 Sanasto ja hakusanoja.....	9	8. KIRJALLISUUS JA LÄHTEET	26
3. ASTU KULTTUURIPOLULLE	11	9. LIITE 1.....	27
3.1 Valmistele ja käytä aisteja	11		
4. AJAN KERROKSET	13		
4.1 Taustoita	13		
4.2 Tunnista muutokset.....	18		
5. ARKKITEHTONINEN TILA.....	19		
5.1 Lue ja tallenna ympäristöäsi	19		
5.2 Tehtävä rakennustutkijana.....	23		
6. MATERIAALIMAAILMA.....	24		
6.1 Huomaa yksityiskohdat ja esteettisyys	24		

1. Opettajalle

Ympäristöpolku-kokonaisuus voidaan sisällyttää 5. lk:n historian, maantiedon, äidinkielen, matematiikan ja kuvataiteen opetukseen. Kokonaisuuden tavoitteena on tarkastella omaa elinympäristöä itse havainnoiden, tutkien ja kokeillen kokonaisvaltaisesti eri lähtökohdista eri oppiaineissa.

Ympäristöpolku-materiaalia voidaan hyödyntää myös muilla luokka-asteilla sitä soveltaen ja muunnellen.

SISÄLTÖ:

- kotiseudun ja oman elinympäristön historia
- muistelujen, kirjoitusten, kuvien ja rakennetun ympäristön merkityksien tulkitseminen
- kulttuuriympäristö-käsitteeseen tutustuminen oman toiminnan kautta
- ympäristön muutosten huomioiminen
- tekstin tuottaminen, suullinen ilmaisu
- kuvataiteessa erilaisten materiaalien yhdistäminen, kierrätysmateriaalit
- karttojen tulkitseminen
- geometria, arviointi

LISÄARVO OPETUKSELLE

Lähiympäristö tarkoittaa sitä aluetta, jossa ihminen liikkuu ja elää päivittäin. Se muuttuu ihmiselle ajan myötä niin itsestään selväksi, ettei sen erityispiirteitä enää erota. Rakennettu ympäristö on pitkäikäistä ja se on näkyvä osa koko kulttuuriperintöä. Kulttuuriympäristössä näkyy ajallinen kerroksellisuus aikaan sidottuine arvoineen ja tuon ajallisen jatkumon ymmärtäminen auttaa meitä näkemään itsemme osana suurta kulttuuriperintöä.

Lähiympäristön tunteminen lisää turvallisuuden ja tuttuuden tunnetta sekä kasvattaa yhteenkuuluvuutta ihmisen ja ympäristön välillä. Yhteenkuuluvuus lisää vastuullisuutta ja halua huolehtia yhteisestä ympäristöstä. Kotiseutu näyttäytyy arvokkaana ja tärkeänä paikkana ja asiana ihmisen elämässä.

Ympäristöpolun havainnointi- ja tutkimistehtävillä pyritään lisäämään oppilaiden kykyä nähdä ja katsoa omaa lähiympäristöään ja sen erityispiirteitä sekä hahmottaa ympäristön ajallinen kerroksellisuus. ”Täällä on asunut ihmisiä myös ennen minua.” Tavoitteena on kasvattaa oppilaiden arvostusta lähiympäristöään kohtaan ja tukea vuorovaikutussuhteen syntymistä oppilaan ja ympäristön välille.

1. Opettajalle

TEHTÄVÄT

Opettaja voi valikoida tehtävistä omalle luokalleen sopivimmat ja yhdistellä niitä myös muuhun opetukseen. Oppilaita kannustetaan omaan havainnointiin, pohdiskeluun, tutkimiseen ja kriittiseen ajatteluun. Oikeaa tai väärää ajatusta, vastausta tai tuotosta ei ole!

Kulttuuriympäristön käsittely kannattaa aloittaa virittäytymistehtävien avulla, jotka johdattelevat oppilaat aihealueeseen. Niissä tarkastellaan kulttuuriympäristöä aistien ja tunteiden avulla. Virittäytymistehtävät herkistävät ja motivoivat sekä oppilaat että opettajan uuteen asiaan. Niiden tavoitteena on antaa käsiteltävästä aiheesta omakohtainen tunnekokemus ja elämys ja tukea tiedon omaksumista. Aisti- ja tunnetehtävät helpottavat ympäristön arviointia, jäsentämistä ja niiden avulla voidaan kokea tuttu ympäristö uudella tavalla.

Draamaleikki on myös eräänlainen virittäytymistehtävä kulttuuriympäristöaiheeseen, mutta metodia voidaan käyttää myös syventämään aikaisemmin opittua tietoa. Draaman avulla voidaan tuoda esille tunnepitoisia asioita ja käsitellä vaikeampia merkityksiä ja ajatuksia.

Rakentelu- ja suunnittelutehtävät sekä karttatehtävät kehittävät ja tukevat oppilaan avaruudellista hahmottamista. Hahmottaminen myös auttaa oivaltamaan ympäristön ja ihmisen mittasuhteita. Rakennuksen tutkiminen auttaa kiinnittämään huomiota rakennettuun ympäristöön yleisesti ja tulkitsemaan siihen liittyviä merkityksiä.

Tehtävät, jotka liittyvät olemassa olevien asioiden arvioimiseen, kritiikkiin ja uusien ehdotusten suunnitteluun kehittävät oppilaan kykyä vaikuttaa omaan ympäristöönsä. Oppilaalla on mahdollisuus arvioida ja arvottaa ympäristöään ja näin jättää oma jalanjälkensä kulttuuriympäristöön seuraavien sukupolvien arvioitavaksi.

Elämyksellistä polkua omaan kulttuuriympäristöön!

2. Melalahden kirkonkylän kulttuuriympäristö

Ympäristöpolku sijoittuu Melalahden kirkonkylän keskustan tuntumaan. Polulla oman miljöökokonaisuuden muodostavat kirkko, hautausmaa ja Riistaveden entinen Kiviniemen pappila. Raitin läheisyydessä Melalahden rannalla on Kotiseututalo ja museoalue perinnerakennuksineen. Kuopion suunnasta tultaessa Keskustien porttina raitilla on Mantun seurantalot ja lahden pohjukassa entinen sahaympäristö sekä satama. Raitin molemmin puolin sijoittuvat kauppa- ja liikerakennukset, Harjun tila, eli nykyinen kirjasto, koulu, paloasema ja vanha käsityöläisten mökkien alue Vaarutien ja Riistapolun ympäristössä.

Alueen ominaispiirteitä ovat pitkät järven lahdet ja vaarun rinteet. Lahden rannoilla on säilynyt vanhoja peltoaukeita. Rinteillä ja raitilla on edelleen hyvin kertovia perinnerakennuksia. Kylä on kasvanut satojen vuosien aikana veden äärelle ja avautuu järvimaisemaan. Raitin asema kylän keskustatuna on säilynyt. Melalahden ja harjun tuntumassa talojen välillä on kulkenut pienempiä teitä. Nämä tiet voi vieläkin tunnistaa kylämaisemassa.

Raitti kutsuu kulkemaan

Mökeistä pienimmät vaarun kainalossa

Raitin pisin ja komein on Manttu

Melalahti avautuu satamasta

Keskuskadun varrella voi tarkastella eri aikakausien rakennusesimerkkejä perinnerakennuksista modernimpaan arkkitehtuuriin. Vaihtelevuutta maisemaan tuo Melalahden rannalta avautuvat kaukonäkymät. Tutustukaa raitin lisäksi Syrjäntiellä moderniin asuinalueeseen ja Suutarintiellä perinteisiin jälleenrakennuskauden pientaloihin. Uusin asutus keskittyy vesistön äärelle ja pääväylien nopeiden kulkuyhteyksien tuntumaan. Melalahdessa on asemakaavoitettua maaseututaajamaa. Kaavaratkaisuilla pyritään tukemaan kirkonkylän ominaispiirteiden säilymistä. Viime vuosikymmeninä on Kuopion kaupunkialueelta muuttanut Melalahteen ja Riistavedelle uusia asukkaita rakentamaan kotia tai vapaa-ajan asuntoa maaseudun rauhaan.

Oppilaat voivat lähteä liikkeelle omalta koululta ja käydä vierailulla kävelen tai polkupyörällä raitin varrella mielenkiintoisissa kohteissa. Museon pihapiirissä voi syödä eväät ja tehdä ympäristöpolun tehtäviä.

2. Melalahden kirkonkylän kulttuuriympäristö

2.1 HISTORIAA JA KUVAILUA

Suur-Kallavesi alkoi muodostua noin 5000 vuotta sitten muinaisen Suursaimaan vedenpinnan laskettua. Jääkauden jälkeen jatkunut maan kohoaminen muutti ensin vesistöjä, vesien lasku-uomia ja järvialtaiden korkeutta. Nykyisen Pohjois-Savon alueelle ensimmäiset ihmiset saapuivat esihistoriallisella ajalla. Kuopion alueella ja Kallaveden rannoilla tiedetään olleen vuoden pyyntikiertoon liittyvää tilapäistä asutusta noin 3000 eaa. Nämä ihmiset olivat alkuväestöä eli pyyntikulttuurin mukaan eläviä saamelaisia. Metsästyksellä ja kalastus olivat tuolloin ihmisten tärkein elinkeino.

Suur-Kallavesi oli ankara elinympäristö muinaisille ihmisille. Asujaimet rakennettiin kalojen kutu- ja vaelluspaikkojen, riistan vaellusreittien ja suojaisten vesireittien varteen. Suotuisimmat kalavedet sijaitsivat lahdissa, niemikkeissä, virtojen ja kannaksien kupeessa. Hyvät kalavedet ja riistamaat houkuttivat ihmisiä rakentamaan varhaisimmat asumukset: kodat, maa- ja savusaunat eräsijoille. Riistavedellä vaarujen hiekkaiset etelärinteet, muinaiset rantatörmät, olivat kuivia ja sopivia rakentamiseen. Tästä ovat todisteena alueen lukuisat kivilukautiset asuinpaikka- ja irtolöydöt Suomusjärven kulttuurin esikeraamiselta ajalta. Riistaveden Leppärannalla ja Holoppalan Vaarulla oli hyvinkin kivilukautinen asutuskeskittymä, mikä todistaa, että lähellä oli paljon kalaa ja riistapolkua.

Myöhempiä rautakauden (800 – 1100 jaa) aikaisia asumisen jälkiä ei Pohjois-Savosta ole vielä löydetty. Tämä johtuu osin siitä, että varhaiskeskiaikainen asutus Savossa keskittyi ”Savilahteen” (Savolahti) nykyisen Mikkelin ja Juvan seudulle. Kuopion Haminalahdesta löydettiin kuitenkin 1800-luvun lopulla rautakautisia koruja. Korulöytö viittaa siihen, että Haminalahdessa oli tuolloin jo pysyvämpi eräasema, satama eli hamina ja kauppapaikka.

Keskiajalla lappalaisten jäljessä Pohjois-Savon metsissä liikkui eri heimojen eränkävijöitä ensin Hämeestä, sen jälkeen Muinaisesta Karjalasta ja Etelä-Savosta. Eräkaudella metsälle tai kalaan lähdetessä mukaan otettiin vain välttämätön: kirves, tuluskivet, pata, jousi, nuolineen, keihäs ja kenties pyyntiverkko tai kalakoukku. Ruoka pyydystettiin tuoreena matkalta. Veneet kehittyivät kevyiksi ja sulaviksi soutaa, laskea kosket, virrat ja kapeikot sekä vetää taipaleiden yli – taivaltaa. Vanhoja eräteitä ja kauppapaikkoja seuraten asutus laajeni keskiajalla siten, että ensimmäisenä asutettiin Etelä-Kallaveden rannat, Haminalahti, Hiltulanlahden vedenpoukamat ja sitten Toivalan ja Jännevirran tienoot. Viimeisimpänä asutettiin Lamperila, Kaislastenlahti ja Riistaveden seutu. Jos Riistavesi oli kivilukautella Pohjois-Savon alkuväestön suosima asuinseutu, näyttää se keskiajalla olleen kaskeavan metsäkansan viimeksi asuttama erämaa-alue.

Metsäisiä mäkiä alettiin kasketa ja viljellä yleisemmin 1500-luvulla. Kaskenpolttoon siirtyminen asutti pikkuhiljaa viimeisetkin takamaat. Paikoilleen asettuneet erämiehet rakensivat seudulle ”uudistalot” eli savupirtit. Karja laidunsi metsissä ja rehuksi leikattiin heinää suo-, ranta-, ja metsäniityiltä. Asuinpaikat saivat luonteensa 1600-luvun lopulla sen mukaan, miten tiloja pilkottiin ja jaettiin uusille sukupolville. Talot numeroitiin kylien mukaan, jotta niitä voitiin tunnistaa ja verottaa. Perheet aloittivat peltoviljelyn ja karjankasvatuksen pääosin vasta 1700-luvulla. Kylät syntyivät vesireittien varsille viljaville paikoille. Tilojen ympäristöön, metsiin ja erämaiden reunamille, syntyi kantataloille kuuluvia torppia. Tuon ajan talollisia ja talonpoikaissukuja Riistavedellä olivat: Turunen, Montaneuvonen, Ikäheimonen, Suhonen, Parviainen, Väätäinen, Uotinen, Halonen, Vainio, Heikkinen, Hietanen, Takkinen jne. Suvut olivat elämänpiirin muodostajina kuin klaaneja, jotka alkujaan itsenäisesti jakoivat taloutta, oikeutta ja perinteitä. Sukuja johti Pohjois-Savossa usein vanhat emännät.

2. Melalahden kirkonkylän kulttuuriympäristö

Riistaveden kyliä ovat 1600-luvulta alkaen olleet: Kotasalmi, Leppäranta, Lohilahti, Melaniemi, Pelonniemi, Pölläkkä, Riistavesi, Ryönä ja Syrjäsaari. Vuonna 1905 Melaniemen kylän nimi muutettiin Melalahdeksi. Riistaveden kunnan kirkonkyläksi Melalahti muodostui kuitenkin hitaasti, sillä Vartiala kilpaili pitkään sen rinnalla kirkonkylän asemasta. Melalahden kylä muodostuu pääosin kantataloista numero 1 ja 3. Pääraitin varrella olevat tontit ja tilat on muodostettu kantatiloista Tuovila rekisteri nro 1, Kakkila nro 3 ja Puuroonmäki nro 7.

1800-luvulla elinkeinoista yleisimmät olivat kaskiviljely, karjatalous, kalastus ja tervanpoltto. Ryönän ja Riistaveden seudulla oli runsaimmin kantataloja, jotka keskittyivät maatalouteen ja peltoviljelyyn. Vehmas lehtoseutu oli otollista viljelylle. 1800-luvun lopulla Riistavedellä kasvatettiin runsaasti karjaa ja tuotettiin maitoa. Tiet Riistavedelle tunnettiin lukuisista porteista ja veräjistä joita oikein sanomalehden sivulla ihmeteltiin. Karjan laitumet ja karjapolut halkoivat tiloja ja ylittivät teitä. Järjestystä ylläpitämään rakennettiin risuaitoja ja portteja, jotka ihmisten harmiksi hidastivat matkantekoa. Riistavedelle ja erityisesti kirkonkylälle oli tunnusomaista myös vahva käsityöläisperinne. Oli räätäleitä, ompelijoita, suutareita, kuparipannuseppiä ja vaatureita. Käsityöläisten mökkiasutus on vieläkin tunnistettavissa raitin ympäristössä. 1900-luvun alussa raitin läheisyyteen keskittyivät myös leipurit ja kauppiat. Kirkko, koulu, seurantalo ja kauppa olivat sata vuotta sitten kirkonkylän tärkeimmät julkiset rakennukset.

Yhteydet Kallavedelle olivat tärkeitä vesistön rikkomassa kunnassa. Hyvät vesireitit tarjosivat ihmisille ja erilaisille tuotteille kuljetusväylän, ja laivavarustamoita perustettiin höyrylaivaliikenteen avaamiseksi. Höyrylaivat yleistivät 1880-luvulla. Rahtina niissä kulki teollisuuden tuotteiden lisäksi maatalouden tuotteita Kuopioon, Etelä-Saimaalle ja aina Venäjälle Pietariin asti. 1900-luvun alkupuoli oli höyrylaivojen kulta-aikaa. 1900-luvun alkupuolella aloitti toimintansa Melalahden pohjukassa Melalahden saha- ja myllyosuuskunta; myös Laatanahon talolle perustettiin saha 1920-luvulla. Myöhemmin 1940-luvulla lahdella toimi myös Melalahden tiilitehdas.

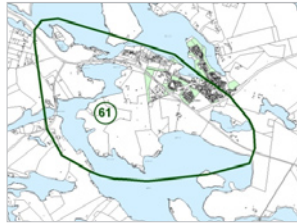
Liikkumisväylät ja -välineet kehittyivät ihmisten tarpeiden mukaan. Tärkeää oli asioida ainakin markkinoilla ja kirkossa. Vanhimmat kulkuväylät 1800-luvulla ns. kesä- ja talvitiet olivat ikaikaisia polkuja ja jääteitä, jotka kulkivat maastonmuotoja seuraillen ja talojen kautta. Käräytie Kuopion, Riistaveden ja Tuusniemen välille valmistui 1860-luvulla. Tiepohjana oli vanha tie Kuopiosta Karjalaan. Tietä kuljettiin jalan ja hevosella. 1900-luvun vaihteessa valmistui Suotaipaleen kivisilta helpottamaan matkaamista. 1930-luvulla tehtiin seudulle ensimmäiset maantieosuudet, joita pystyttiin matkaamaan autoilla. 1930-luvulla uusi kulkuväline linja-auto aloitti ajonsa Riistaveden kirkon ja Jännevirran lossin välillä. Riistaveden eteläiset kylät mm. Kotasalmi oli kuitenkin pitkään riippuvainen höyrylaivaliikenteestä. Riistaveden kirkon lähellä salmessa oli kaksiaukkoinen kivisilta 1860-luvulla. Yksiaukkoinen ja korkeampi Kivisalmen silta rakennettiin vuonna 1928. Höyrylaivojen käyttö loppui toisen maailmansodan jälkeen, ja autoliikenne yleistyi 1950-luvulta alkaen.

Kansan sivistämisestä kylillä vastasi alkujaan kirkko, joka järjesti lukkari- ja kiertokouluja seudun taloissa. 1800-luvun lopulla kehittyivät Suomessa kansakoululaitos ja 1900-luvun vaihteessa erilaiset kansansivistys- ja -kulttuurityötä tekevät seurakunnat, yhdistykset ja kansanliikkeet kuten nuorisoseura. Koulun tai seurantalokorkeuden rakentaminen oli merkittävä edistysaskel kylille, ja jokainen kylä halusi omansa. Melalahden ensimmäinen kansakoulu aloitti vuonna 1894 Rissalan talon päärakennuksessa. Koulu siirtyi 1900-luvun vaihteessa Kauppias Holopaiselta ostettuun rakennukseen, joka sijaitsi nykyisen linja-autoaseman kohdalla raitin varrella. Koulu paloi 1950-luvun alussa. Uusi kansakoulu rakennettiin nykyiselle paikalle raitin eteläpuolelle vuonna 1954. Toisen maailmansodan jälkeen seudulle asutettiin karjalan siirtolaisia ja kylän lapsimäärän kasvaessa uusi tilava koulurakennus oli tarpeen. Kirkonkylän kansakoulu on ollut lähiseudun ns. suurten ikäluokkien opinahjo.

2. Melalahden kirkonkylän kulttuuriympäristö

RIISTAVEDEN KULTTUURIMAISEMA KUVAUS:

Alueen maisemallisen ytimen muodostavat harjuselänne sekä eteläpuoliset peltoalueet ja järvet, Kuuikka ja Viianvesi. Peltojen ja harjun välissä kulkee Kuopion ja Joensuun välinen valtatie 17. Kulttuurimaisema-alueen luonnonolosuhteet vaihtelevat karusta harjuluonnosta reheviin lintujärviin.

Riistaveden kirkonkylän läheisyydessä on lukuisia merkkejä kivikautisesta asutuksesta. Leppärannasta, Holoppalan vaarulta, Välsalmen vaarulta, Välsalmelta ja Peltosalmelta on löydetty esikeraamisen ja keraamisen ajan asuinpaikkoja. Lisäksi alueelta on tehty kivikautisia irtolöytöjä. Harjuvyöhykkeellä on ollut merkitystä esihistoriallisena kulkureittinä. Harjuselänteen itäisessä osassa sijaitsee luonnonmuistomerkkinä rauhoitettu Välsalmen pieksupetäjä.

Historiallisen ajan asutuksesta on alueelle muodostunut ympäristökokonaisuus, joka sisältää väljästi maastoon sijoittuvia eriaikaisia rakennuskerrostumia. Poikalan, Tölpäkö, Holoppalan, Laatanahon (b) ja *Jubukkalan* (a) taloissa rakennuskanta on osaksi 1800-luvulta ja tämän vuosisadan alusta. Välsalmen pieksupetäjä kertoo entisajan oikeudenkäytöstä. Sen lähellä sijaitsi käräjätupa.

Melalahden keskeisellä paikalla on vuonna 1934 valmistunut, arkkitehtien Eino Pitkäsen ja Harry W. Schreckin suunnittelema länsitornillinen *pitkäkirkko* (c, d) Joensuuntien varressa. Tien toisella puolella on seurakunnan *hautausmaa* (e). Sen alapuolella laskeutuvan rinteen ja koivukujan päässä, järven rannalla, on Riistaveden entinen *pappilarakennus* (f). Melalahdessa pääraitin varrella, keskeisellä paikalla ovat myös Mantun talo 1930-luvulta ja kirjasto- paloasemarakennus (entinen kunnantalo).

A.

B.

C.

D.

E.

F.

2. Melalahden kirkonkylän kulttuuriympäristö

2. 2 SANASTO JA HAKUSANOJA

Arkkitehtuuri, rakennustaide

tilan, muotojen, värien, materiaalien ja massan taidetta, käytännössä jokin rakentamisesta syntynyt rakennus, joka edustaa tiettyä tyyliä tai rakennusperinnettä, sitä voi tutkia, aistia ja kokea.

Arvokas kulttuurihistoriallinen kohde

kulttuuriympäristössä tutkittu (inventoitu), suojeltu ja hoidettu kohde, joka on luokiteltu valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaaksi. Kohteen tyypillisyyttä, ikää, harvinaisuutta, kerroksisuutta, kertovuutta ja omaleimaisuutta arvostetaan.

Eräsija

eräkaudella kylien ja talojen usein kaukaiset erämaat olivat eränkäynnin reviiriä; reviirin merkkeinä olivat tilapäisasumukset ”eräsijat” esim. maasaunat ja kodat; eräsijan reviirillä oli lisäksi rajakiviä, pilkkoja puissa, pyyntikuoppia ja muita ansoja omistuksen merkkeinä.

Esihistoria

Suomessa 8400 eaa.–1300 jaa. on aika, jolta ei ole kirjallista lähdemateriaalia: kivi-, pronssi- ja rautakausi.

Historiallinen aika ja uusi aika

aika, jolta Suomessa on kirjallista lähdemateriaalia; keskiaika 1200–1520 -luvulla; Uuden ajan murros renessanssi, uskonpuhdistuksen ja valistuksen aika; Ranskan vallankumouksen ja vapauden aatteen vaikutukset 1700-luvun lopulla.

Kaski ja kaskiviljely

ennen peltoviljelyä vallalla ollut maanviljelytekniikka, jota käytettiin metsäisillä alueilla; kaskettaessa metsämaan puut hakataan ja poltetaan jolloin puuston luovuttama tuhka lannoittaa maaperää ja maaperän ravinteet muuttuvat viljelyyn sopiviksi; Pohjois-Savossa on kaskettu vielä paikoin 1900-luvun alussa.

Historiallinen kerroksisuus

Alueen tai kohteen ominaispiirteet, eri aikakausien rakenteita, materiaaleja, tyylipiirteitä jotka ilmentävät rakentamisen ja käytön historiaa (jatkuvuutta); arvoperuste, jolla osoitetaan kohteen omaavan useita historiallisia kerroksia – ihmisen jättämiä jälkiä, joita voidaan tutkia sekä tallentaa.

Kulttuuriperintö

ympäristöstä löytyvät inhimillisen toiminnan jäljet, sisältää tietoa ihmisten elämästä ja toimista sekä taitojen kehityksestä. Perintö voi olla käsitteellistä, kuten uskomus, arvo tai toimintatapa.

Kulttuuriympäristö

ihmisen muokkaama ympäristö, muinaisjäänne, rakennukset, tiet, puistot ja maatalousmaisema (viljely ja perinnemaisema).

2. Melalahden kirkonkylän kulttuuriympäristö

Kulttuurihistoriallinen inventointi

on järjestelmällistä tiedon hankintaa ja tallentamista: maisemasta, rakennetusta ympäristöstä, muinaisjäännöksistä ja biologisesta kulttuuriperinnöstä. Hyvin tehty inventointi tiivistää tarkastellun kohteen kulttuurihistorialliset ominaispiirteet ja merkityksen sekä antaa tietoa ympäristön hoidosta ja suojelusta paikallisille asukkaille.

Muinaisesine

yli 100 vuotta vanha esine, jonka omistajaa ei tunneta ja joka on yhteistä kulttuuriomaisuutta, löytöpaikka tulee ilmoittaa maakuntamuseoon tai Museovirastoon.

Muinaisjäännös

ympäristössä säilyneitä ihmistoiminnan jälkiä 10 000 vuoden ajalta; asuinpaikkoja, tulisijoja, hautoja ja kalmistoja, uhri- ja rituaalipaikkoja, kalliomaalauksia, linnoitusrakenteita, pako- ja turvapaikkoja.

Rakennettu ympäristö ja rakennusperintö

rakennukset, rakennelmat, pihapiirit, puistot, kadut, sillat, tiet, kanavat ja ihmisen rakentamat merkit ympäristössä eri aikakausilta.

Rakennustutkija

museon palveluksessa työskentelevä rakennusperintöasioiden asiantuntija, jonka tehtäviin kuuluu mm. ympäristössä tehtävän rakennustutkimuksen järjestäminen.

Rakennushistoria

historia rakennuksissa on ihmisten asumisen ja elämisen jälkiä, aikaa, perinteitä, kertomuksia, tietoa ja tunnelmia, jäljet näkyvät mm. materiaaleissa, muodoissa ja rakenteissa.

Torppa

tarkoittaa alkuaan metsämaalle perustettua uudisasutusta ja myöhemmin maanviljelyä varten vuokralle annettua maatilaa aluetta. Vuokran torpparit maksoivat päivätöinä eli taksvärkinä vuokraisännälle.

3. Astu kulttuuripolulle

Tutustumistehtäviin polulla kuuluvat: karttaesitykset, historiatiedot, kokemukset ja elämykset lähiympäristössä. Elämykset tallentuvat aistien välityksellä. Tutkittavien kohteiden avulla on tavoite ymmärtää ympäristökokonaisuuden monimuotoisuus, arvot ja kerroksisuus. Yhden osatekijän muutos ympäristössä vaikuttaa aina kokonaisuuteen. Voitte pohtia, miten maisemaan tai pihapiiriin vaikuttavat esim. lähikaupan sulkeminen tai vanhojen puistopuiden kaataminen.

3.1 VALMISTELE JA KÄYTÄ AISTEJA

1. *Miltä ympäristössä tuntuu, näkyy tai kuuluu?* Käykää kävelyretkellä raitilla, satamassa, koulun ja Mantun pihapiirissä sekä museoalueella. Käyttäkää eri aisteja vuoronperään.
 - Etsi koulun pihasta ja raitilta erilaisia ulko- ja sisätiloja sekä niiden tunnelmia. Aistikkaa, missä on kiivasta, rauhallista, hikistä, suojaista, ahdasta, pölyistä, pelottavaa, hauskaa ja iloista.
 - Etsi pelto-, järvi- ja tiemaiseman värit, tuoksut sekä äänet. Kuvaile, valokuvaa, maalaa tai tee äänitehosteita: millainen on vanhan rakennuksen tuoksu, mitä värejä näet kylätiellä, millaisia tuoksuja tunnet rannalla ja millaisia liikenteen ääniä kuulet? Äänitehosteita voi tehdä perinteisillä purkkihelistimillä, puukapuloilla, kattilarummuilla ja ruokopilleillä.
 - Osoita polun varrella luonnontilaiset ja ihmisen muovaamat alueet. Missä puut ja pensaat antavat suojaa, reunustavat, ovat maamerkkejä tai koristeita?
 - Ympäristö on peilisi ja kertoo sinusta. Ota käsipeili mukaan polulle ja kerro mitä näet? Onko ympäristösi kaunis, keskeneräinen, villi, hoidettu, hoitamaton vai monimuotoinen – kuvaile?

2. *Saa kokeilla raitilla. Käytä aisteja ja mielikuvitusta.*

- Kerro ja kuvaile. Miltä tuntuvat, tuoksuvat ja kuulostavat kuvissa olevat ympäristöpolun elämykset? Mistä löydät nämä elämykset?
- Suunnittele aistisuunnistus koululle, kotiväelle tai sisaruksille. Numeroi kartalle rasteja, joilla voi kosketella, kuunnella ja haistella raittia. Liitä rasteille tehtäviä, niin saat kilpailun aikaiseksi.

3. Astu kulttuuripolulle

3. Piirtäkää *ilmakuva ympäristöpolun alueelta*. Käyttäkää mielikuvia, muistoja, havaintoja ja kokemuksia apuna. Voit kuvitella lentäväsi lintuna kulttuuripolun yllä.
 - Tee kartta lintuperspektiivistä ja rajaa alue. Arvioi rakennusten ja muiden maastoelementtien välisiä etäisyyksiä sekä maastonmuotoja.
 - Miltä kylän rakennukset, metsät, puukujat, tiet ja pellot näyttävät ilmasta?
 - Mieti, mitä kohteita valitset karttaan ja miksi haluat ne esille? Kohteet voivat olla erilaisia rakennuksia, rakennelmia, leikki- tai tapahtumapaikkoja (maja, kauppa, uimaranta tai luontopolku).

4. *Kierrätä turisteja*. Suunnitelkaa opaste kirkonkylän nähtävyyksistä kierrätyspisteelle ja linja-autoaseman aukiolle. Valmistakaa opaste tauluksi tai pylvääksi. Käyttäkää levy-pohjaa, maaleja ja kierrätysmateriaalia
 - Valitkaa mielestänne turisteille ja asukkaalle merkityksellisiä *elämyksellisiä kohteita*, joiden sijainti tulee selvitä helposti opasteesta.

- Kuvittele olevasi ulkomaalainen turisti. Valitse parin kanssa esitettäväksi vuorotellen paikallisen asukkaan ja turistin rooli. Kun tulet kauppaan, satamaan tai torille, miten käytät aisteja ja elehdit, jos etsit kauppaa, elintarvikkeita, kulttuurinähtävyyksiä, retkipaikkaa, näkymiä, oikeaa suuntaa tai reittiä?

4. Ajan kerrokset

Ajan kuluessa ympäristömme muuttuu. Muutoksia aiheuttavat ihmiset ja luonnonolot. Ympäristössä, rakennuksissa ja rakennelmissa on historian jälkien kerroksia. Ne ovat kuin ”johtolankoja”, joita tutkimalla voidaan erottaa eri-ikäisiä materiaaleja, tyylejä, tiloja, toimintoja, taitoja, perinteitä, käyttötapoja jne. Voitte pohtia, miten vanhaan puutaloon vaikuttaa sen korjaaminen uusin materiaalein? Kohteiden tutkiminen on yllättävää ja jännittävää salapoliisityötä.

4.1 TAUSTOITA

MAANTIETO JA BIOLOGIA

1. *Maiseman profiili*. Piirtäkää kirkonkylän kulttuuriympäristön profiili voimaperille tai isolle kartongille maastonmuotojen mukaan (mäet, puusto, vesistö). Taustatiedon lähteinä voivat olla erilaiset kartat, verkkosivut, oppitunnin aineisto ja paikallishistoriikit kuvauksineen.
 - Kuvatkaa piirustukseen *kulttuuriympäristön osatekijät*: mahdolliset arkeologiset muinaisjäännökset (kivikautiset asuinpaikat), luonnon-, viljely- ja perinnemaisema sekä rakennettu ympäristö.
 - Kuvatkaa vaarulinja, siirtolohkareet, havu- ja lehtipuumetsät, puukujat, pellot, rakennukset ja maamerkit. Arvioikaa korkeuseroja.
 - Tutkikaa karttaa ja nykyisiä tielinjoja. Päätelkää tiestön ja luonnonmaiseman avulla missä kulkivat muinaiset riistapolut, kesä- ja talvitiet: metsäpolut, kärrytiet, jäätiet (harjulla, kannaksilla, soita, jokia ja järviä myöten).

MATEMATIIKKA

1. *Historian kerrokset*. Piirtäkää rullapaperille ”*Kirkonkylän aikajana*” tärkeimmistä historian ja rakennusten vaiheista esihistorialliselta ajalta tähän päivään. Käyttäkää janalla kuvia ja kirjoittakaa lyhyt esittely.
 - Ottakaa janalle mukaan: kivikautinen asutus, historiallisen ajan pysyvä asutus ja vanhimmat kantatalot, 1900-luvun alun Osuuskauppa, Melalahden saha, käsityöläisten asutus, vanha ja uusi kansakoulu, Manttu, Kiviniemen pappila ja kirkko sekä arjen historiaan liittyviä uudempia rakennuksia kuten paloasema, terveyskeskus ja oma koti (kysy vanhemmilta kodin rakennusvuosi). Kiinnittäkää piirustus luokan seinälle.
 - Laskekaa aikajanalta: kuinka vanha on kylän asutus, jokin tila tai rakennus.
2. Käytä vanhaa mittaa museossa.
 - Mittaa museoalueen pirttirakennuksen, riihen, pajan ja aittojen pituus sekä leveys jalkamittaa käyttäen. 1 jalka = 0,3 m.
 - Laske rakennusten pinta-alat jalkoina ja metreinä.
 - Monta kyynärää pisteaitaa on museoalueella? Kyynärä = 59,4 cm

4. Ajan kerrokset

3. *Emännän ja isännän askelmittari*. Piirtäkää pylväsdiagrammi. Verratkaa emännän ja isännän askelia arkiaskareissa 100 vuotta sitten. Jakautukaa ”emäntä ja isäntä ryhmiin”. Eläytykää entisajan talontöihin; emännän ja isännän askeliin. Emäntien tukikohta, eli lähtöpiste, on pirtti ja isäntien paja.

- Museoalueen pihapiiristä puuttuvat perinteiset: navetta, kanala, pesukota, sauna ja maakellari. Arvioi, missä nämä piharakennukset sijaitsivat maatalon pihapiirissä. Tutki vanhoja historiikirjoja ja valokuvia. Haastattele museo-opasta.
- Laskekaa emännän edestakaiset askeleet pirtiltä: vinttikaivolle, otsa-aitalle, aitalle, varvasmyllylle, riihelle, liiteriin ja pajalle. Piirtäkää diagrammiin rakennusten kuvat ja askelmäärät. Verratkaa, mille rakennukselle emännällä on pisin matka hellan äärestä.
- Laskekaa isännän edestakaiset askeleet pajalta: myllylle, liiteriin, riihelle ja pirtille. Merkitkää rakennukset ja askelten määrät diagrammiin kuten edellä. Verratkaa, mille rakennukselle isännällä on pisin matka ahjon äärestä.
- Laske kuinka monta askelta emäntä kulkee päivässä, kun hän käy 2 x aitoilla, kerran myllyllä, 3 x kaivolla, kerran pajalla ja riihellä sekä 2 x liiterissä.
- Laskekaa, kuinka paljon enemmän emäntä kulkee askelia isäntään verrattuna päivän aikana.
- Mitä talontöitä emäntä ja isäntä tekevät näissä rakennuksissa?

4. Ajan kerrokset

4. Kalavale vai tositetoa.

TAUSTAA UUSI SAVO 1891: ”Suurellainen kalan saalis. Talollisen Pekka Parviaisen mökkiläiset Pekka Korhonen ja Antti Miettinen Riistavedeltä Kuopion pitäjältä ovat saaneet viime viikolla 347 lahnaa yhdestä apajasta. Nämä samat miehet ovat jo ennenkin, muutamia vuosia sitten, saaneet yli kuuden sadan lahnan yhdestä apajasta, samasta Riistavedestä. Nimikin jo todistaa, että kyllä siinä vedessä riistaa löytyy.”

- Suurimmat lahnat painoivat 5 kiloa ja pienimmät 2 kiloa. Viiden kilon lahnoja oli 8 kpl, neljän kilon lahnoja oli 20 kpl ja kahden kilon lahnoja oli 265.
- Kuinka monta oli kolmen kilon lahnoja?
- Kuinka paljon kalasaalis kaikkiaan painoi?
- Kuinka monta markkaa kaloista saatiin myydessä, kun kalasta tuli 80 penniä kilolta?
- Kuinka monta leiviskää kaloja oli? 1 leiviskä = 20 naulaa = 8,5 kg.

ÄIDINKIELI JA KUVATAIDE

1. *Asiakas on aina oikeassa.* Raitin kulttuuri-, kauppa- ja liikepaikoilla on yli sadan vuoden historia. Joihinkin rakennuksiin on tehty muutoksia ja toisia on purettu.
 - Suunnista kartalla raitin nykypalveluihin. Löydätkö nämä: Manttu, K-market, st 1, Salen ja Osuuspankin talo, Siwa, Riistaveden apteekin talo, kirjasto, paloasema, linja-autoasema ja kierrätyspiste?
 - Piirtäkää mainos- ja liikekyltti raitilta 50–70 vuoden takaa. Kuulostele vanhoja nimiä: kunnantoinmisto, Kännisen saha- ja mylly, KOK-halli, Union huoltoasema ja kahvio, K-halli, Osuuspankki, Kahvila-Mela, limonadi-tehdas, Kankkusen liiketalo, Alue-säästöpankki, hiushoitola ja lääkevarasto, E-liike Koti-Kalla, taksikoppi eli ”pirssiasema”, matkahuolto ja linja-autoasema?
 - Mieti mitä palveluita tai myytävää liikkeitä tarjosivat. Käytä apuna paikallishistoriikereja ja vanhoja valokuvia. Haastattele vanhempia ja isovanhempia. Pohjois-Savon muisti verkkosivuilla (verkkonäyttely) voitte selaila vanhoja valokuvia Riistavedeltä.
 - Kirjoita tietokoneella dokumentti. Mitä vanhan ajan raittipalveluita haluaisit kokeilla ja miksi? Liitä piirtämäsi liikekyltti tai mainos dokumenttiin.

4. Ajan kerrokset

HISTORIA JA ÄIDINKIELI

1. *Sanaselitys avaa ikkunan menneisyyteen.* Riistaveden seudulla on runsaasti lappalaisperäistä paikannimistöä. Lappalaiset ”jutasivat” peurojen vaelluksen mukaan asuinpaikkaa vaihtaen. Heillä oli kesä- ja talvikylä. Kesäkylissä saalistettiin lohta ja talvikylissä hoidettiin puolikesyjä peuroja eli poroja.
 - Tutki Riistaveden karttaa ja paikannimiä; päättele, mitkä muut kuin kota-alkuiset paikannimet ovat saamelaislähtöisiä.
 - Riistavesi on entinen kunta, kylä ja järvi Kuopiossa. ”Rijsta Järfwij Byij ja Rijsta iärfuen maa” esiintyvät niminä 1620-luvulla sekä Rijstavesi (kylä) 1600-luvun lopulla. Riistavettä tarkoittava Riistajärvi mainitaan kylänä ensimmäisen kerran maakirjoissa 1557. Kylä on saanut nimen sijainnistaan runsassaarisen ja pitkälahaisen Riistaveden rannalla. Nimi viittaa runsasriistaisiin erämaihin; sanalla riista on tarkoitettu ensisijaisesti metsän ja veden antimia.
 - Valitse mieluinen paikan-, tien- tai talonnimi. Onko nimi uusi vai vanha? Liittykö se luonnonilmiöön, henkilöön, sukuun, paikan asuttamiseen, matkaamiseen, eläimiin tai merkkitapahtumiin? Hanki tietoa kirjoista, verkkosivuilta, vanhempia ja isovanhempia haastattelemalla.

2. *Muinaiset peninkulmat.* Kirjoita aiheesta ”vieraana kivikautisella asuinpaikalla”. Tutki tietoa kampakeraamisesta kulttuurista. Etsi tarinoita ja käytä mielikuvitusta. Miten vesillä on liikuttu kivikaudella haapiolla? Miten haapio valmistettiin? Millaisia tarve-esineitä kodan askareissa käytettiin? Millaista ruokaa syötiin ja miten se valmistettiin? Olivatko alkuasukkaat ystävällisiä vieraille? Tässä on sytyke tarinaasi. Jatka kuvausta.

TAUSTAA JULKAISUSTA RIISTAVESI ENNEN JA NYT: ”Kodassa nukutaan vielä. On rauhallista, vain jokunen uninen sorsa räpiköi kaislikon reunassa. Mutta nyt näkyy jo liikettä. Ulos rakennetun lieden äärestä nousee jäseniään venytellen villava pieni. Se on nukkunut yönsä lähellä liettä, koska illalla lämmitetyt ja matalaan kuoppaan sijoitetut kivet ovat tarjonneet sille lämpöään pitkälle yöhön. Peni nuuskii kodan ovipeitettä, puukehikosta roikkuvaa nahkalevyä, ja pujahtaa sisään. Aurinko kipuaa ylemmäksi. Rannassa polskah-
taa, ja hopeinen kylki vilahtaa pinnan alla. Kodassakin on jo aika nousta.”

- Mikä kulki kodan asukkaiden mukana? – 5 p. vihje: ”villava pieni”; 3 p. vihje: vartioi kotikulmia; 1 p. vihje: varoittaa haukkumalla.
- Selitä, mitä tarkoittaa peni ja mistä nimitys peninkulma tulee. Peninkulma = 10 suomalaista virstaa = 10 688 m.

4. Ajan kerrokset

3. *Oikeudenjakoa petäjällä.* Välisalmen ”pieksupetäjä” oli käytössä vielä 1870-luvulla, jolloin hevosrosvolle määrättiin rangaistukseksi 40 paria raippoja. Välisalmella oli myös aikoinaan käräjätupa, jossa tuomioita jettiin. 1800-luvun sanomalehtien mukaan Riistavedellä riitti hevosvarkaita, mutta myös postirosvoja. Seutu tuntuu olleen oikea villi-itä. Postia Riistaveden kestiekievarilta Tuusniemelle kuljettava urakkamies tarvitsi turvakseen nopean hevosen, aseensa, torven ja miekan. Kirjoita, miten sait kiinni Leppälahden postirosvot, ja miten heitä rangaistiin?

TAUSTAA SAVO LEHDESTÄ VUODELTA 1887: ”Karjalaan menevää postia hätyytettiin Syrjätaipaleen sillan luona. Menomatalla perjantaina heitettiin metsästä jollakulla esiin neellä, jota ei voinut erottaa, mutta se ei sattunut. Viime lauantai-iltana pimeällä taas samoilla seuduilla postin ohi kulkiessa sanottiin metsästä – Terveisiä Leppälahdesta! – sekä ammuttiin posteljoonia, mutta sekään ei kukaan onneksi sattunut. Samoilla seuduilla kuulutaan kolmen viikon ajalla kyyditsijöitäkin ahdistetun sekä muutamaa matkustajaa jo ennätetyn puukotellakin, mutta ryöväyksen teossa eivät ne kuulu vielä onnistuneeseen”.

Välisalmen pieksupetäjä ja sen kaveri vanha koivu vuonna 2008

4. *Tutustu ympäristöön leikkien.* Leikkikää koulun tai museon pihalla perinneleikki rosvoja ja pollareita ja opetelkaa loru. Leikissä tutustut rakennuksiin, nurkkiin, koloihin, pihakiiviin ja puihin.

*”Auto ajoi kilparataa
mittari näytti kahta sataa
yksi pyörä putosi pois”*

- Osa leikkijöistä jää lorulla rosvoiksi, loput poliiseiksi. Molemmille osapuolille sovitaan selvä pollarin tai rosvon merkki esim. pollarit lakki päässä tai lakki nurinpäin. Pollarit rajaavat maahan piirtämällä putkan. Sovitaan leikkialueen ulkorajat. Leikkiä voi pelata hipan tai piilosen säännöillä. Kiinni jääneet rosivot kuskataan putkaan. Kun kaikki rosivot on saatu kiinni, vaihdetaan osia. Kotipihalla leikkiessä syksyn pimeinä iltoina pollarit jahtaavat rosvoja tietysti taskulampuilla.
- *K-70. Perinneleikit vain paranevat vanhetessaan.* Kuten tarinaperinteessä, leikeissäkin on monia versioita, joita lapset itse keksivät. Kokeile vapaasti tätä. Jos viimeinen vapaa rosvo huutaa ennen kiinnijäämistä ”tunnistus”, hän saa mahdollisuuden pelastaa itsensä ja toverinsa putkasta. Rosvon pitää sidotuin silmin ja käsin kokeilla tunnistaa putkaan joutuneet. Jos hän onnistuu, pollarit päästävät rosivot vapaaksi ja jahtaus alkaa samoin joukkuein uudestaan. Lisäjännitystä tuo se, että rosivot saattavat vaihtaa pipoja tai takkeja juuri ennen tunnistusta. Pollari, joka saa eniten rosvoja kiinni, palkitaan vuoden poliisiksi sisupastilleilla tai munkilla.

4. Ajan kerrokset

4.2 TUNNISTA MUUTOKSET

ÄIDINKIELI JA ARKKITEHTUURI

1. Arvioi, miten kouluympäristön tai kylän raitin maisema on muuttunut 1900-luvulla ja miten muutokset näkyvät? Tarkkaile kuvia ja kuvakulmia.
 - Kirjoita, onko muutos ollut kehitystä ympäristön parhaaksi? Liitä dokumenttiisi (word.doc) kuvia. Apuna voit käyttää vanhoja valokuvia, historiakirjoja ja verkkosivuja.

KUVASARJA MUUTOKSISTA KULTTUURIPOLULLA

Näkymä raitin liikenneasemalta vuonna 1983

Näkymä liikenneasemalta talvella 2008

Melalahden koulu ja pihatie vuonna 1983

Koulu ja pihatie vuonna 2008

Melalahden huoltoasema vuonna 1983

Huoltoaseman seutu talvella 2008

MV- valokuvat: Kuopion kulttuurihistoriallinen museo, Taina Takala.

5. Arkkitehtoninen tila

Rakennukset, pihapiirit ja luonnonympäristö muodostuvat tiloista. Rakennettu ja luonnon muovaama tila puhuu sekä kertoo omalla olemuksellaan. Pohtikaa, mitä voi olla tilan kieli? Arkkitehtoniseen *tilaan vaikuttavat tekijät*: muoto, ulottuvuudet (pituus, leveys, korkeus), rytmi, viiva, liike, pisteet, valo, varjo, pinta, syvyys, väri, ääni, materiaali ja rakennustekniikka sekä aika ja muistot. Yhdessä nämä vaikuttavat arkkitehtuurin ”tyyliin” ja ihmisten tilakokemukseen. Ne ovat rakennusten kieltä. Tyyli kertoo rakennuksen ominaispiirteistä.

5.1 LUE JA TALLENNNA YMPÄRISTÖÄSI

KUVATAIDE

1. Piirtäkää asemapiirros koulun tai museoalueen pihapiiristä.
 - Merkitse asemapiirroksen: tontin rajat, rakennusten paikka, polut, pihatiet, portit, leikkitelineet, liikuntapaikat, aidat, puukujat, yksittäispuut ja viheristutukset.
 - Arvioi piirroksen avulla: pihan toimintoja (autoliikenne, virkistäytyminen, liikunta, varastointi jne.), rakennusten sijoittelua ja kokoa (asemakaavaa), pihasuunnittelua, mittakaavaa, kulkuyhteyksiä ja -tapoja.
2. Valokuvatkaa tai piirtäkää
 - laajakulmakuva koulun pihapiiristä
 - puolilähikuva rakennuksesta
 - lähikuva yksityiskohdasta esim. pääovesta.
 - Käyttäkää apuna kuva-alan rajainta (kehys), jonka voi askarrella pahvista. Katsomalla pahvikehyksen läpi ja siirtämällä sitä voitte ”zoomata”.

3. Kiinnittäkää huomiota mittasuhteisiin ja sommitteluun. Vinkki: arkkitehtonisia elementtejä löydät, kun katsot havainnekuvaa kappaleessa 5.2.
 - Piirtäkää koulurakennuksen pääjulkisivu tai rakennuksen pääty vapaalla kädellä.
 - Millaisia muotoja ja viivojen rytmiiä löydätte koulun sisä- ja ulkotiloista?

MATEMATIIKKA

1. Etsikää koulun pihapiiristä tai koulurakennuksesta mieluisin tila (huone, käytävä, portaikko, piilo, leikkipaikka jne.)
 - Mittaa valitsemasi tila kehon mitalla: käyttäen jalkaa, askelmittaa, käsivarsia tai omaa pituutta. Mittaa tilan pituus, leveys ja korkeus.
 - Lopuksi mittaa kehon osa mittanauhalla. Ilmoita tilan tarkat mitat.
2. Millaisia geometrisia perusmuotoja löydätte Mantun, koulun ja museoalueen rakennuksista: pohjasta (perustukset ylhäältä katsottuna), sivuista, päädyistä, aukoista (ikkunat ja ovet) ja kattomuodoista. Käyttäkää apuna valokuvia.
 - Kokoa löytämäsi geometriset perusmuodot: neliöt, kuutiot, kolmiot, kartiot jne. käyttäen coctailtikkuja ja sinitarraa tai muovailuvahaa.
 - Muodosta neliöstä kuutio, kolmiosta nelitahokas eli tetraedri ja neliöstä pyramidi. Testaa, mikä rakenne on kestävin.
 - Luonnostelee rakennuksen katon perusmuoto. Arvioi ja mittaa lappeen pituus- sekä leveysmitta cm ja m yksikköä käyttäen. Laske lappeen pinta-ala.
 - Laske koko katon pinta-ala.

5. Arkkitehtoninen tila

ÄIDINKIELI

1. Kirjoita lehtikirjoitus. Vaikuta kirkonkylän maiseman hoitoon ja viihtyvyyteen.
 - Pitäisikö rannat säilyttää rakentamattomina ja kaikille yhteisinä tiloina? Saako raitilla olla rakentamatonta tilaa, hoitamaton ja villi ympäristö? Millaiselta satama näyttäisi, jos siellä olisi lasten ja nuorten tapahtuma- ja pelipaikka? Missä olisi nuorille näkyvä ja siistin näköinen kohtaamispaikka?
 - Tilan funktio = käyttötarkoitus. Tee luonnospirros nuorisotilasta sataman vanhalle myllylle ja sahalle. Käytä mielikuvitusta: millaista tilaa voisi rakentaa lautaosaan ja tiiliosaan? Sopsisiko saharakennus kiipeilyseinän suojaksi ja ympäristöksi? Voisiko myllyssä olla lämmitetty taide- ja tuunaustalli?
 - Kirjoita, millaisin rakentein ja materiaalein sataman nuorisotilasta saisi käyttäjiensä näköisen?

Onko saha ja mylly autiot? Tarkkaile turvallisuuden vuoksi vanhoja rakennuksia vain kaukaa.

5. Arkkitehtoninen tila

KUVATAIDE JA MATEMATIIKKA

1. *Pohja kertoo asumisen tavoista.* Miten ymmärrätte nykyistä kylää rakennusten ja kokemusten avulla? Onko kyläympäristössä elementtejä, joita ette ymmärrä?
 - Tutkikaa rakennussanastoa ja perinnerakennuksia, museoalueella sekä koulun lähellä. Tutkikaa myös vanhoja valokuvia.
 - Piirtäkää köyhän käsityöläisen mökki – tupa ja kammari: pieni porstua, jonka toisella puolella on kamari ja toisella tupa. Porstuan eteen lisättiin usein katettu kuisti.
 - Piirtäkää talonpoikaistalo – perinteinen paritupa: porstua (kylmää tilaa) jonka molemmin puolin on tupa. Porstuan perällä saattoi olla peräkamari. Toinen tuvista oli usein vanha savutupa ja uudempi uloslämpivällä uunilla varustettu.
2. *Tunnetko Jukka-koulutyypin?* Melalahden kansakoulu rakennettiin vuonna 1954 ajalle tyyppillisen Jukka-mallipiirustuksen mukaan.

Taustaa: ”1950-luvun kuluessa koulurakennuksen ikoniksi yleistyi koko Suomessa monikerroksinen vaaleaksi rapattu harjakattoinen kivitalo liuskekivisokkeleineen. Rakennus koostui kahdesta siivestä, joista toiseen sijoittui koulun juhla- ja liikuntasali ja toiseen luokkatilat. Tätä koulutyypin lienee vähintään yksi esimerkki jokaisessa Suomen kunnassa. 1950-luvulla myös koulurakennuksen massoittelu vapautui. Tuon ajan koulurakennuksessa on runsaasti sisäisiä pieniä tasoeroja ja portaita. Opetustilat monipuolistuivat, erikoisluokkatiloja tuli lisää, mutta koulu koostui edelleen luokkahuoneista ja niitä yhdistävistä käytävistä.”

- Tutki koulua. Mistä vanha kansakoulu alkaa ja mihin se loppuu?
 - Mistä erotat vanhan ja uuden koulun?
 - Etsi sisällä 1950-luvun luokkahuoneet. Vertaa niitä uusiin opetustiloihin.
 - Löydätkö 1950-luvun koulusta: rappausta, liuskekiviä, matalan sokkelin, siipiä, juhla- ja voimistelusalin, tasoeroja, portaita ja teräskaitteita, erikoisluokkatilan sekä pitkiä käytäviä?
3. *Askartele koulun massa.* Mitä tarkoittaa ”massoittelu”?
 - Ota käteen iso köntti askartelumassaa tai savea. Muovaile Jukka-koulu ja sen laajennusosa geometrisista perusmuodoista: kuutio, kartio, lieriö jne. Tarkkaile mittasuhteita. Lisää tai poista massaa, ja ylläty.
 - Vertaile mallisi ja oikean koulun massaa. Mittaa, pitävätkö mittasuhteet paikkansa? Mikä on pienoismallisi mittasuhte koulun verrattuna?
 - Kumpi on tilavampi, laajempi ja massiivisempi; Jukka vai uusi laajennusosa?

5. Arkkitehtoninen tila

4. *Perustakaa työpaja* ja rakentakaa ryhmätöinä pienoismalli – *kota ja kuoppaliesi*. Miettiikää pienoismalliin sopiva mittakaava. Jos saatte luvan rakentaa koulun tai museoalueen pihalle, tehkää kota mittojenne mukaan.

Taustaa:” Kodan rungon muodostaa kolme toisiinsa nojaavaa tukipuuta, joiden varaan on kallistettu ohuempia riukuja. Aivan kodan juurella katteena on turvetta, ylempänä seinissä on suuria tuohilevyjä. Niitä on valeltu tulikuumalla vedellä ja näin estetty niiden käpristymisen seinässä. Kodan pohjan ulkoseinä on katettu peuran taljoilla: ne estävät parhaiten pohjoisen kylmiä puhureita.”

Haaste: rakenteen lujuus ja muodonanto

Tarvikkeet: rakennuslevyalusta (kuitulevyä), paperimassaa, suoria oksia eli kotariukuja, narua, pieniä kiviä, hiekkaa, sammalta, heinää, tuohta (kaadetuista puista) ja nahkapaloja

- Alusta rakennuslevylle massasta kodan maaperusta. Kokoa kolmesta vahvimma oksasta kodan tukipuut. Sido tukipuut ylhäältä yhteen. Asettele muita riukuja sopivin välein kodan seinäksi.
- Laita kodan ulkoseinän alaosaan sammaleristettä ja taljavuoraus; yläosaan tuohta, tai kostutettua pahvia sen sijasta.
- Asettele kodan eteen kuoppaliesi. Lado pienen kuopan pohjalle kiviä uuniksi. Kuopassa kuumennettiin vettä ja ruokaa kuumien kivien päällä. Siksi muinaiset kampakerämiset astiat olivat kaarevapohjaisia. Ne pysyivät helposti pystyssä, myös hiekkamaassa.
- Jos rakennat kodan mittojesi mukaan, käytä kodassa n. 4 m pitkiä ja ranteen paksuisia riukuja. Kodan voi kattaa lehvillä, kankaalla tai suojaressulla. Jos teet kodan sisäpuolelle tulisijan, jätä yläosaan savuaukko.

5. *Valmista kivikauden astia tuohesta*. Tiedätkö, mihin tuohilippiä käytettiin? Tämä astia on vielä nykyaikanakin käyttökelpoinen.

Haaste: mittasuhteiden hallinta ja sorminäppäryys

Tarvikkeet: Tuohta kaadetuista puunrungoista maanomistajan luvalla, tai tukevaa pahvia tuohen korvikkeena (maalaa koivuntuohen näköiseksi)

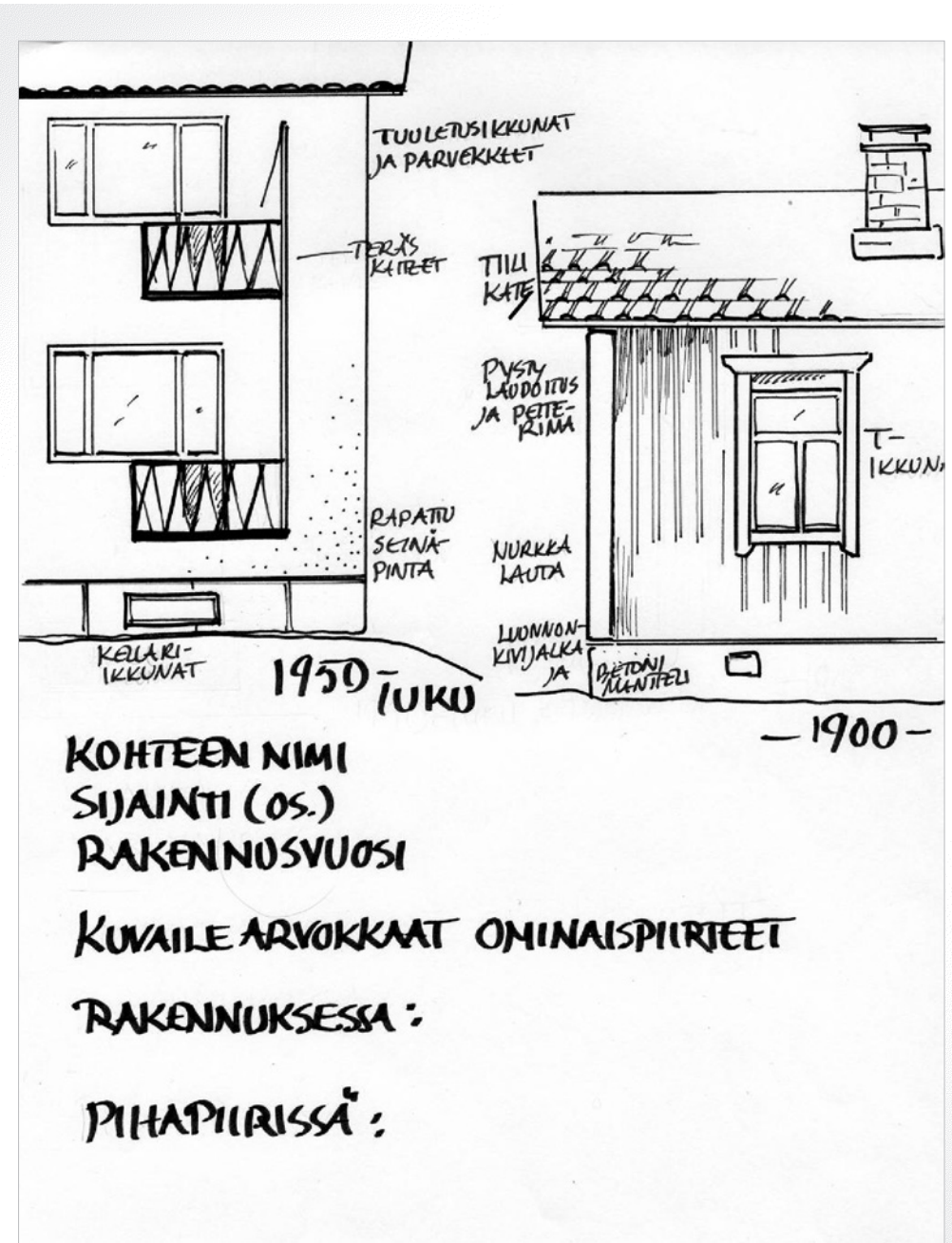
- Leikkaa ehyestä tuohilevystä pyöreä kappale, jonka halkaisija on n. 15 cm. Taita laskos keskipisteestä alkaen tuohen reunaan. Jos käytät paksumpaa tuohta, leikkaa sisälaskos pois kuten kuvassa. Taitteen syvyys määrää lipin muodon. Valmista lipille varsi tuoreesta koivun oksasta, jonka vahvuus on n. 5 mm ja halkaise oksan päätä n. 5 cm verran. Paina halkaistu oksa lipin laskokseen. Oksa pitää lipin koossa. Pujota lipin taitteeseen lähelle reunaa päistään teroitettu koivun varpu, mikä tukevoittaa vartta. Jos tuohi tuntuu jäykältä taivutella, kostuta sitä varovasti kuumassa vedessä. Taivuta lippi kosteana muotoonsa.

5. Arkkitehtoninen tila

5.2 TEHTÄVÄ RAKENNUSTUTKIJANA

1. Valitkaa tutkimuskohteeksi jokin kulttuuripolulla oleva mieluinen kohde.
 - Ottakaa mukaan piirustuspaperia, kyniä, mittanauhoja ja kamera. Voitte jakautua ryhmiin, joissa on: *valokuvaajia, mittaajia ja piirtäjiä.*
 - Tallentakaa valitsemanne rakennuskohde, pihapiiri ja arkkitehtoniset elementit. Käyttäkää apuna havainnekuva, joka auttaa muistamaan rakennusten ominaispiirteet ja mihin tulee kiinnittää huomiota. Kuvaan (Liite 1) ja sen taakse voi tehdä myös muistiinpanoja.

6. Materiaalimaailma

Pohtikaa, miten rakennusmateriaalit voi tunnistaa? Mitkä materiaalit ovat kestäviä, ekologiaa ja kierrätettäviä? Millaiset materiaalit näyttävät kauniilta? Kun puhutaan kauniista tai rumasta ympäristöstä, käytetään kuvailua, tulkintaa ja arvottamista.

6.1 HUOMAA YKSITYISKOHDAT JA ESTEETTISYYS

HISTORIA

1. Miten historia, eli ajan kuluminen ja jatkuvuus näkyvät rakennusmateriaaleissa (värimuutokset, korroosioerrokset, kolhut, korjaukset jne.)? Mitä on ns. ajan patina?

ARKKITEHTUURI

2. Katso rakennuksen kivijalkaa, runkoa, vuorausta, piippua, katetta, materiaalin pintaa ja pinnan rakennetta sekä värejä.

- Tunnistatko uusia ja vanhoja materiaaleja? Kuinka vanha materiaali on kattopelti?
- Millaisia yksityiskohtia näet rakenteiden ja rakennusmateriaalien ominaisuuksissa? Katso läheltä suurennuslasilla!
- Onko perinnerakennuksissa muita materiaaleja kuin puuta?

KUVATAIDE

3. Piirrä kaunis ja esteettinen rakennus tai sen yksityiskohta. Pohdi:

- Onko esteettinen miellyttävää, kaunista, kestävä vai aitoa?
- Voiko epämiellyttävä rakennus tai tilakokemus olla kaunis?
- Onko ”kauneus katsojan silmissä”?
- Voiko kauneutta oppia erottamaan ja lukemaan rakennuksissa?

MATEMATIIKKA JA TIETOJEN KÄSITTELY

4. Tee taulukko, jonka avulla voit tallentaa ja vertailla kohteiden rakennusmateriaaleja.

MATERIAALI JA VÄRI

	KOULU (1954)	MANTTU (1930)	KIRKKO (1934)
VÄRI			
KATE			
JULKISIVU			
RUNKO			
KIVIJALKA			

YLEISIMMÄT MATERIAALIT OVAT: luonnonkivi, lohkokivi, betoni, tiili, betonielementti, lauta, hirsi, paneeli, rappaus, kivilevy, päre, huopa, pelti, tiili.

7. Tee kohde tutuksi

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet säilyvät parhaiten, jos ne ovat tuttuja meille kaikille. Polkutehtävien jälkeen on hyvä koota yhteen rakennuskohteen tutkimustieto ja jakaa tietoa kulttuuriympäristöstä asukkaille, koulun oppilaille sekä ympäristön suunnittelijoille. Yhdessä tutkituista kohteista tulee läheisiä paikkoja. Kun tunnet ympäristösi, tiedät kuka olet, mistä tulet ja minne menet.

7.1 ARVOSTA YMPÄRISTÖÄSI

ÄIDINKIELI JA KUVATAIDE

1. Pohtikaa miksi ympäristön hoitaminen ja tutkiminen on tärkeää? Millaiset kohteet ovat arvokkaita kylän asukkaille ja erityisesti lapsille sekä nuorille?
 - Tehkää lähialueen arvokkaista kohteista julkaistavaksi oma suojelulistanne. Valokuvatkaa tai nimetkää kohteet, kirjoittakaa niiden suojeluperuste.
 - Perhe, koti, asuinalue, kylä tai kaupunki, maa ja maapallo; ovatko kaikki yhtä arvokkaita?
 - Mitä mielestänne tarkoittaa seuraava lainaus:

”Nyky aika on menneisyyden perillinen ja jättää perintönsä tulevaisuudelle”.
(Zachris Topelius)

Yhdessä tutkituista kohteista tulee kaikille läheisiä paikkoja!

2. *Kootkaa* tutkimusaineisto kulttuuripolun tehtävistä tai ”tehtävä rakennustutkijana” aineistosta. Kootkaa näyttely esim. ympäristölaatikoihin, jotka voidaan kuljettaa helposti esille ja esiteltäviksi. Pohjustakaa piirustukset, kirjoitukset ja valokuvat ensin kartongille. Laatikat voidaan jakaa seuraavasti: 1. *Kulttuuripolun karttakuvat ja historiatiedot* (kirjoitukset tai haastattelut), 2. *pihapiiriä esittelevät piirrokset ja valokuvat* (asemapiirros) ja 3. *rakennuspiirustukset*. Rakennuspiirustusten laatikon voit jakaa osiin välilehdillä: ulkoasu (julkisivupiirustukset), sisäasu (pohjapiirustukset) ja yksityiskohdat (koristeet ja rakennusmateriaalit).

7.2 VALMISTA KOKONAISELÄMYS

1. *Tarinäteatteri iltamiin*. Valmistakaa kulttuuripolun tutkimusaineistosta koululle tai seurantalolle näytelmä. Iltamilla voitte kerätä rahaa luokkaretelle. Esittäkää draaman keinoin millaisia muutoksia olette havainneet kouluympäristössä. Voitte kutsua paikalle rooleihin eri vuosikymmeniltä: arkkitehdin, koulun entiset opettajat ja oppilaat, keittäjän tai talonmiehen. Kun opettaja 1950-luvulta putkahtaa aikamatkalle nykyiseen kouluunne, voitte haastatella häntä: mitä muutoksia hän ympäristössä näkee ja miten hän kokee muutokset? Järjestäkää mielenkiinnon mukaan myös kuorolaulua, runonlausuntaa, voimisteluesitys ja tanssia musiikilla sekä tarjottavaa yleisölle.
2. *Perinteinen 3D - draama*: kolmiulotteinen maisemamallinnus pöytäteatterin tapaan. Valitkaa Melan lahden raittimaisema 1900-luvun alkupuolelta, 50 vuoden takaa tai nykyajalta.
 - Mallin alustaksi sopii pöytä. Levittäkää pöydälle sininen liina kuvaamaan Riistavettä. Nostakaa pöydälle lavastetausta. Taustaksi voidaan käyttää isoa pahlilaatikkoa, jonka yksi sivu leikataan auki. Taustaan maalataan kyläkeskustan raitti- ja vaarumaisema. Huomioi syvyyssvaihtelma. Rakennuksia ovat koulu, käsityöläisten mökit, kaupat ja Manttu. Maiseman eteen alustalle tehdään massasta maastonmuotoja, mylly- ja saha sekä satama-alue rakennelmineen.
 - Rakennuksia voit tehdä pahlavista, savesta tai askartelumassasta.
 - Puita voi leikata vaahtomuovista (kostuta ennen leikkaamista) ja värjätä peiteväri-liemessä. Sivele puut lopuksi laimennetulla Eri-keeper liuoksella. Puita voi tehdä myös huovutusvillasta ja tikusta.
 - Käytä malliin myös luonnonmateriaaleja: oksia, heiniä, kiviä, hiekkaa, sammalta jne.
 - Herättäkää raitti eloon. Valmistakaa käsikirjoitus tapahtumasta raitilla ja nukkeja henkilö-hahmoiksi. Suutarin, räätälin tai kyläkoiran voi tehdä rautalangasta ja kipsinauhasta. Maalaa nuket.

8. Kirjallisuus ja lähteet

Kuopion kulttuuriympäristö – Strategia ja hoito-ohjeet 2008.

Korpelainen Heini, Kaukonen Hille, Räsänen Jaana, 2004.
Arkkitehtuurin A B C. Löytöretki rakennettuun ympäristöön.

Käy sisään, julkiset sisätilat, 2007.

Suomen Kotiseutuliitto.

Mönkkönen Mauri, 1996.

Kuopion historia VII.

Kuopio

Rakennusperintömme, 2001.

Kulttuuriympäristön lukukirja.

Hämeenlinna

Riecki Helena, 2005.

Kuopion kaupungin rakennushistoria.

Kuopio.

Riistavesi entisaikaan, 1997.

Kuopio.

Riistavesi ennen ja nyt, 2001.

Julkaissut Riistavesi-Seura.

Rokka Pekka, Järnfors Leena, Nieminen Matti, 1998.

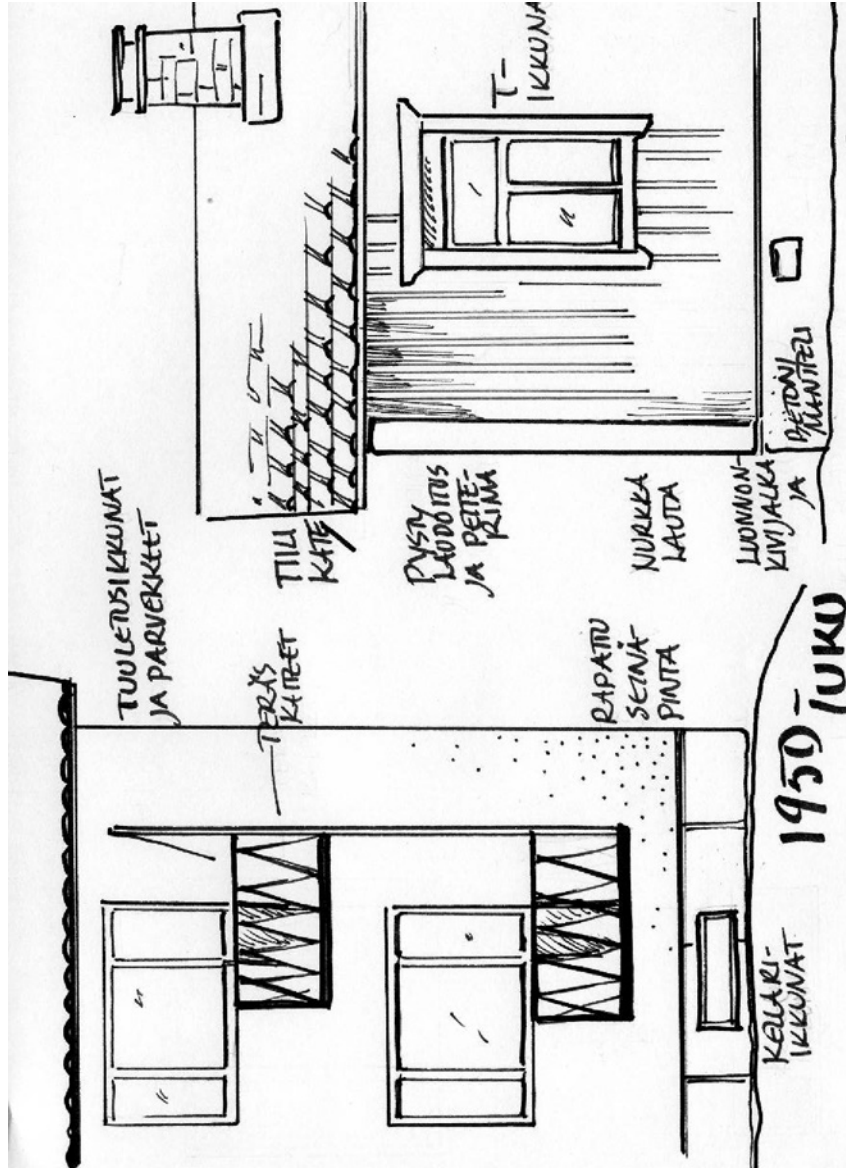
Ennen vanhaan. Perinnekirja.

Jyväskylä.

Suomalainen paikannimikirja, 2007.

Jyväskylä.

9. Liite I

KOHTIEN NIMI
SIJAINTI (OS.)
RAKENUSVUOSI

KUVAILE ARVOKKAAT ONINAISPIIRTEET

RAKENNUKSESSA:

PIHAPIIRISSÄ:

KOULUN NIMI	TÄYTTÄJÄ
PÄIVÄYS	RAKENNUSKOHTEEN INVENTOINTI
LÄÄNI KUNTA KAUPUNGINOSA	INVENTOINNIN KOHDE, OSOITE PÄIVÄYS
JULKISIVUMUODOT	KATTOMUODOT
IKKUNA – JA OVIJAKO	YKSITYISKOHTIA
RAKENNUSOSIEN MATERIAALIT	VÄRIT
SOKKELI SEINÄT KORISTEOSAT IKKUNAT OVET VESIKATTO	
PIHA-ALUE JA YMPÄRISTÖ	